

[Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.spa.org.ua

2. Антонюк Л.Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: теорія та механізм реалізації : монографія / Людмила Антонюк. – К. : КНЕУ, 2004. – 275 с.
3. Базилюк Я.Б. Конкурентоспроможність національної економіки: сутність та умови забезпечення : монографія / Я.Б. Базилюк. – К. : НІСД, 2002. – 132 с.
4. Царенко О.В. Конкурентні переваги легкої промисловості регіонів України: методологія формування, теорія та практика : монографія / О.В. Царенко. – Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, ЛТД», 2009. – 504 с.

The article from the perspective of the transformative essence of the economy and the role of the internal market in the socio-economic development. The tendencies of production and consumption of products of light industry, identify the problems that cause imbalance and reduce the efficiency of market operation, the analysis of theoretical principles, measures and tools of modern economic policy.

Keywords: *internal market, government regulation, light industrial products, increased.*

В статтє с позицій трансформаційної економіки раскрыта суцність и роль внутрєнного рынку в соціально-економічному розвитку страны. Проанализированы тенденции производства и потребления продукции легкой промышленности, определен круг проблем, которые обуславливают диспропорции и снижают эффективность функционирования рынка, проведен анализ теоретических основ, документов и рычагов современной экономической политики.

Ключевые слова: *внутренний рынок, государственное регулирование, продукция легкой промышленности, активизация.*

УДК 339.3.001.11

М. П. Воронов,

здобувач Національної академії державного управління при Президентові України, м. Київ

ПИТАННЯ СТАНОВЛЕННЯ РИНКІВ В УКРАЇНІ

В статті розглянуто теоретичні засади формування ринку, визначені проблемні питання становлення, розвитку та регулювання ринків в Україні. Проаналізовано формування ринків в Україні відповідно до конкретної моделі ринку та галузі функціонування підприємств, встановлено особливості дії конкретної моделі ринку в Україні.

Ключові слова: *ринок, монополія, олігополія, монополістична конкуренція, модель ринку*

Процес становлення ринкових відносин в економіці України потребує подальшого ґрунтовного дослідження. Ця тема особливо актуальна нині, коли процеси, які супроводжують становлення ринку, ще недостатньо вивчені. Західна економічна наука поглиблено вивчає теорію становлення ринку (конкуренції) уже не одне десятиліття. Подальшого дослідження потребують проблеми визначення оптимальних розмірів секторів внутрішнього ринку, вироблення ефективної системи державного регулювання та підтримки вітчизняного товаровиробника, вивчення досвіду інших країн у справі структурування та розвитку ринкових відносин з державою з проекцією на специфіку українського ринку.

Сучасні економічні реалії, бажання України інтегруватись у світову економічну та політичну спільноту потребують переосмислення основних принципів регулювання ринкових процесів в економіці і ролі держави в цьому процесі.

Принцип пріоритетності розвитку внутрішнього ринку як необхідної передумови становлення національної економіки, пройшов апробацію світовим досвідом [9, с. 13]. Його важливість підкреслюється в працях таких відомих зарубіжних економістів, як А. Маршалл, М. Портер, Д. Робінсон, Ф.М. Шерер, Д. Росс, Г. Лібенстайн. На недостатній розвиток внутрішнього ринку як одну з основних причин низької ефективності української економіки звертають увагу і вітчизняні вчені-економісти, серед них О. Власюк, В. Геєць, Н. Гетманцева, С. Дорогунцов, В. Дубровський, Я. Жаліло, С. Кораблін, В. Лановий, І. Макаренко, Б. Панасюк, Г. Пастернак-Тарнушенко,

О. Пасхавер, Ю. Пахомов, С. Пирожков, Г. Старостенко, В. Точилін, Л. Федулова, М. Якубовський та інші.

Проте, незважаючи на досить значний розвиток теорії сучасних ринків, питання сутності внутрішнього ринку, оцінки впливу розвитку товарних ринків і ринку послуг на ефективність економічного розвитку країни, потребують подальшого опрацювання [14, с. 18].

Основні цілі цієї статті заключаються у висвітленні актуального на даний час аналізу досвіду України з питань розвитку та державного регулювання ринкових відносин у структурованих сегментах внутрішнього ринку.

Ринок - це система організаційно-економічних відносин, що здійснюється через купівлю-продаж у всіх ланках відтворення: у сфері виробництва, розподілу, обміну та споживання. Структура ринку - це внутрішня будова його окремих елементів. Ринки класифікують за різними критеріями, *найважливішими* з яких є [1, с. 8]:

- за *організаційною* ознакою (ступенем обмеження конкуренції); - за *просторовою* ознакою; - за *об'єктами купівлі-продажу*.

Зокрема, за організаційною ознакою (ступенем обмеження конкуренції) ринки поділяються на:

- *Ринок досконалої (вільної) конкуренції* - основні риси ринку досконалої конкуренції:
- значне кількість продавців і покупців на конкретному ринку;
- обсяги виробництва і пропозиції окремого виробника становлять таку незначну частку в загальному обсязі пропозиції, що окрема фірма не може вплинути на ціну;
- усіма продавцями пропонується однорідна, стандартна, уніфікована продукція;
- усі учасники ринку (продавці і покупці) мають однакову інформацію про стан справ на ринку;
- мобільність усіх ресурсів, що припускає свободу вступу в галузь і виходу з неї: будь-яка фірма може почати виробництво даного товару або безперешкодно покинути ринок.

При дотриманні цих умов виникає дійсно рівноправне становище всіх учасників ринку. Такий ринок дозволяє перерозподіляти обмежені ресурси суспільства на користь підприємств, які працюють найефективніше. На ринку вільної конкуренції виробник може збільшити свої прибутки, лише знизивши витрати виробництва.

- *Ринок монополістичної конкуренції* - це така ринкова структура, коли безліч фірм, що випускають диференційований продукт, конкурує між собою, але ні одна з них не володіє повним контролем за цінами. Численні продавці протистоять численним покупцям.

Вхід на ринок монополістичної конкуренції порівняно вільний, тому що ефект масштабу не має великого значення, а початковий капітал, що потребується для початку справи, порівняно невеликий;

- *Олігополістичний ринок* - це ринок, на якому домінує декілька великих фірм, тобто кілька продавців протистоять безлічі покупців. Хоча чіткого кількісного критерію олігополії немає, але зазвичай на такому ринку наявні від трьох до десяти фірм.

Характерною особливістю виробничої потужності є взаємозалежність фірм - будь-який з олігополістів перебуває під істотним впливом поведінки інших фірм і змушений зауважити на цю залежність. Конкурентна поведінка кожного окремого продавця впливає на поведінку всіх його конкурентів, викликаючи відповідну реакцію останніх.

- *Монополістичний ринок* - це ринок, на якому товар, у якого немає близьких заміників, продає один продавець, тобто один продавець протистоїть безлічі покупців. Отже, основними ознаками такого ринку є:

- висока концентрація господарської діяльності в руках однієї або кількох фірм, що об'єдналися;

- домінуюче, тобто переважне, положення цих фірм на ринку певних товарів;
- встановлення монополістичних цін (завищених при продажу та / або занижених при купівлі товарів) і завдяки цьому отримання для себе надприбутків;
- бар'єри для вступу в галузь для інших фірм майже непереборні.

Структурні передумови розвитку конкурентного середовища (ринку) в Україні

Базовим поняттям, пов'язаним з економічною конкуренцією, є поняття *товарного ринку*. Конкуренція не може відбуватись інакше, як на товарному ринку, тобто, у сфері обороту одного товару або групи взаємозамінних товарів, що має місце на певній території і протягом певного часу.

При цьому, деякі особливості конкретного товарного ринку є винятково важливими з точки зору можливостей розвитку конкуренції на ньому. До таких особливостей належить насамперед *структура товарного ринку*, що визначається, зокрема, кількістю та відносною величиною суб'єктів господарювання, що діють на ньому.

Зважаючи на положення економічної теорії, норми законодавства України про захист

економічної конкуренції, практики ринкового аналізу, нагромадженої органами Антимонопольного комітету України, доцільно виділити *чотири типи ринків*, для кожного з яких особливості структури створюють різні передумови для конкуренції [10, с. 18].

Ринки з конкурентною структурою

Ринки з *конкурентною структурою* характерні для основних видів первинної продукції рослинництва, тваринництва (їх виробництво здійснюють майже 20 тисяч сільськогосподарських підприємств, а також понад 43 тисячі фермерських господарств, не враховуючи підсобних господарств населення). У легкій промисловості такими ринками є, зокрема, ринки текстильної продукції (понад 550 виробників в Україні), одягу (приблизно 2 тисячі виробників), взуття (понад 400 виробників). Ринки з висококонкурентною структурою переважають у видавничій справі (майже 2,5 тисячі виробників), в інших підгалузях поліграфічної промисловості (2,5 тисячі підприємств), будівництві (понад 24 тисячі підприємств), у більшості видів фінансової діяльності (майже 2,8 тисячі установ), у сфері вантажних перевезень автотранспортом (діяльність здійснювали 6,4 тисячі підприємств), рекламної діяльності (понад 3000 підприємств), в оптовій торгівлі та в посередництві в торгівлі (у цій сфері 2004 року діяли понад 83 тисячі підприємств).

На низці ринків з конкурентною структурою спостерігається підвищення рівня ринкової концентрації. Однак ця тенденція не завжди має однозначно антиконкурентний характер, оскільки в певних випадках пов'язана з поширенням нових, прогресивніших форм господарювання, просування каналів товарів, і призводить зрештою не до послаблення, а до загострення конкуренції.

Такі процеси мають місце, зокрема, на ринках послуг оптово-роздрібної торгівлі продовольчими й побутовими товарами. Там ще в 1990-х роках почали з'являтися такі нові сучасні форми організації торгівлі, як супермаркети та роздрібні торговельні мережі. Зважаючи на темпи зростання національних торговельних мереж, більшість експертів прогнозує суттєве посилення конкуренції в роздрібній торгівлі протягом найближчих трьох років, оскільки, як свідчить світова практика, гостра конкуренція між роздрібними мережами починається, коли їхня частка у роздрібному товарообігу сягає 30 відсотків. Загострення конкуренції призведе до виділення лідерів серед великих роздрібних мереж. Експерти вважають, що протягом найближчих п'яти років частка роздрібних мереж у роздрібному товарообігу буде становити 20–40 відсотків. Максимальний показник буде досягнуто в таких містах, як Київ, Дніпропетровськ, Львів й Одеса.

Наявний досвід свідчить, що забезпечення відкритості ринків з конкурентною структурою, можливостей вільного входження на них та виходу з них здатне забезпечити підтримання сприятливих для конкуренції структурних параметрів товарних ринків.

Олігопольні ринки

Прикладами загальнодержавних товарних ринків з олігопольною структурою в Україні нині є ринок послуг мобільного зв'язку (на ринку діє п'ять операторів, частка двох найбільших наближується до 98 відсотків), ринок коксу (на ринку діє 13 виробників, частка трьох найбільших протягом останніх років становила 42–51 відсоток), ринок моторних бензинів (операторами ринку є сім великих підприємств, сукупна частка трьох найбільших перевищує 67 відсотків), ринок пива (близько 94 відсотки ринку належить чотирьом конкуруючим між собою суб'єктам господарювання), тютюнових виробів (з 22 суб'єктів господарювання, які діють на ринку, частка трьох найбільших становить понад 75 відсотків, п'яти найбільших — понад 97 відсотків), торфу (на ринку діяло 32 учасники, частка трьох найбільших — понад 55 відсотків), цементу (частка трьох найбільших суб'єктів господарювання становить понад 40 відсотків, п'яти найбільших — понад 60 відсотків). На регіональному рівні олігопольну структуру здебільшого мають ринки послуг з перероблення сільськогосподарської продукції.

Слід зазначити, що на більшості ринків з олігопольною структурою спостерігаються високі темпи зростання. Значною мірою це пов'язано з поєднанням на олігопольних ринках досить гострої конкуренції між учасниками з перевагами масштабу виробництва.

Водночас на олігопольних ринках існує підвищений ризик антиконкурентних умов суб'єктів господарювання, які призводять до послаблення або усунення конкуренції, встановлення завищених цін, нав'язування контрагентам додаткових зобов'язань, що не стосуються предмета угод тощо. За час дії Закону України «Про захист економічної конкуренції» Антимонопольним комітетом України виявлено та припинено понад 500 випадків антиконкурентних узгоджених дій суб'єктів господарювання, здебільшого на олігопольних ринках послуг з оптової та роздрібної торгівлі нафтопродуктами, перероблення сільськогосподарської продукції, послуг зв'язку. Через це олігопольні ринки потребують підвищеної уваги з боку органів контролю за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції і, водночас, всебічної оцінки перспектив свого

розвитку в кожній конкретній ситуації.

Ринки з ознаками індивідуального домінування

Ринки зі структурними ознаками індивідуального домінування на цей час є поширеними в Україні, зокрема, у добувній промисловості (крім видобування вугілля, торфу та металевих руд), в окремих підгалузях машинобудування, хімічної промисловості, в обробленні відходів, на водному транспорті. Високий рівень ринкової концентрації на них значною мірою обумовлюється бар'єрами входження у вигляді високої фондоємності, тривалих термінів окупності капіталовкладень, залежністю від обмежених або зовнішніх джерел сировини, інфраструктури. При цьому, як показує аналіз, подібнення підприємств, що займають домінуюче становище на ринках, зазвичай, є неможливим з технологічної точки зору або невиправданим — з економічної, оскільки здатне призвести до погіршення показників ефективності їхньої господарської діяльності внаслідок послаблення чи втрати ефекту масштабу виробництва. Водночас, значна кількість загальнодержавних ринків зі структурними ознаками індивідуального домінування відчуває істотний вплив конкуренції з боку імпортованих товарів. Отже, нині головною проблемою поліпшення структури ринків з ознаками індивідуального домінування є зменшення бар'єрів входження на них і стимулювання вступу нових суб'єктів господарювання.

Монополізовані ринки

До ринків, на яких діє один або майже один суб'єкт господарювання, зараз в Україні належать, переважно, ринки природних монополій і ринки, монополізація яких впливає з владних рішень.

Нині в Україні нараховується 10 загальнодержавних і понад 2300 регіональних і локальних ринків природних монополій. Загальнодержавними ринками природних монополій є ринки:

- послуг з передачі електричної енергії магістральними та міждержавними електричними мережами;
- користування залізничними коліями, диспетчерськими службами, вокзалами та іншими об'єктами інфраструктури, що забезпечують рух залізничного транспорту загального користування;
- транспортування нафти магістральними трубопроводами;
- транспортування природного газу магістральними газопроводами;
- послуг управління з аеронавігаційного обслуговування повітряних суден;
- спеціалізованих послуг транспортного терміналу з прийому, охолодження, зберігання та перевантаження аміаку;
- універсальних послуг поштового зв'язку;
- послуг з надання в користування технічних засобів мовлення;
- послуг з користування радіорелейними каналами зв'язку;
- послуг з користування некомутованими каналами зв'язку.

Аналіз типів ринків свідчить, що ринок досконалої конкуренції є досить рідкісним випадком. Показано, що найповніше ринки класифікуються за такими ознаками:

- організаційною: ринок досконалої (вільної) конкуренції; ринок монополістичної конкуренції; олігополістичний ринок; монополістичний ринок;
- просторовою: місцевий; регіональний; національний; світової; ринок покупців; ринок продавців, ринок державних установ; ринок проміжних продавців;
- за об'єктами купівлі-продажу: ринок товарів і послуг; ринок праці; інформаційний ринок, ринок капіталів, ринок інновацій, ринок ліцензій; ринок житла.

Показником, що дозволяє оцінити структурні передумови конкуренції в національній економіці, є частка підприємств, що діють на ринках різних типів, у загальному обсязі виробництва. Загалом, нині ступінь розвитку ринкових відносин в Україні характеризується такими кількісними показниками:

- у секторі, у якому *немає структурних обмежень конкуренції*, діють підприємства, що реалізують **понад половину** всіх товарів, робіт і послуг (за винятком перепродажу без додаткової обробки);
- у *монопольному секторі*, за умов відсутності або суттєвого обмеження конкуренції діють підприємства, які реалізують **майже третину** товарів, робіт і послуг;
- доволі значною (**13—15 відсотків**) є частка *олігопольного сектору*, для якого властивий підвищений ризик обмежень конкуренції.

Література

1. Борисов Є.Ф. Економічна теорія: Підручник / Є.Ф. Борисов. – [4-те вид. офор. і доп.] - М. : Вища освіта, 2006. - 391с. - (Основи наук).

2. Гусейнов Р.М., Семеніхін В.А. Економічна теорія: підручник / Р.М. Гусейнов, В.А. Семеніхін. - М. : Видавництво «Омега-Л», 2008. – 440 с. - (Вища економічна освіта)
3. Куликов Л.М. Економічна теорія: підручник / Л.М. Куликов. - М. : ТК Велбі, Видавництво «Прспект», 2006. - 432 с.
4. Економічна теорія / під ред. А.І. Добриніна, Л.С. Тарасевича. – [3-є вид.] - СПб. : Видавництво СПбГУЕФ; Пітер, 2008. – 544 с.
5. Книги з економіки й бізнесу: анотований довідник [виданий російською мовою]. М. : Солсістем; Фінанси і статистика. – 1996. – 150 с.
6. Курс економіки: підручник / під редакцією Б.А. Райзеберга - третє видання, доповнене і доопрацьоване - М. ; Інфра-М, 2000. – 345 с.
7. Гребньов Л.С., Нурєєв Р.М. Економіка. Курс основ: підручник / Л.С. Гребньов, Р.М. Нурєєв. - М. : Віта-Прес, 2000. – 358 с.
8. Гальперін В.М., Ігнат'єв С.М., Моргунов В.І. Мікроекономіка: У 2-х т. / загальна редакція В.М. Гальперіна. - СПб. : Економічна школа, 1997. - Т 2. - 503 с.
9. Портер Майкл. Конкуренція / Майкл Портер. – пер. з англ. - СПб. : Вільямс, 2000. - 495 с.: іл.
10. Чернявський А. Д. Сучасні тенденції розвитку організаційних форм управління в Україні / А. Д. Чернявський // Персонал. - 1997. - № 4. - С. 3-7.
11. Щокін Г.В. До розробки концепції управління сучасним суспільством / Г.В. Щокін // Персонал. - 1999. - № 1. - С. 1-23.
12. Давиденко С.В. Вплив розширення внутрішнього ринку на економічне зростання України / С.В. Давиденко // Стратегічні пріоритети. - 2006. - № 1. - С. 93–101.
13. Стратегія розвитку України: теорія і практика. - К.: НІСД, 2002. - 864 с.
14. Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 роки: Послання Президента України до Верховної Ради України // Урядовий кур'єр. - 2002. - № 100. - С. 4-5.
15. Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2005 році: Послання Президента України до Верховної Ради України. - К. : Інф.-вид. центр Держкомстату України, 2005. - 182 с.
16. Конкурентоспроможність національної економіки / [за ред. д-ра екон. наук Б.Є. Кваснюка]. - К.: Фенікс, 2005. - 582 с.
17. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004-2015 роки) "Шляхом Європейської інтеграції" / [Бабенко С.Г., Гальчинський А.С., Геєць В.М. та ін.]; Нац. ін-т стратег дослідж., Ін-т екон. прогнозування НАН України, М-во економіки та з питань європ. інтегр. України. - К. : ІВЦ Держкомстату України, 2004. - 416 с.
18. Данилишин Б.М. Розвиток і підвищення ефективності регулювання внутрішнього ринку є пріоритетом діяльності Мінекономіки / Б.М. Данилишин [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua>.

The article deals with the theoretical basis for the formation of the market, identified the problematic issues of formation, development and regulation of the markets in Ukraine. Analyzed the creation of markets in Ukraine, according to a specific model of the market and the functioning of the enterprise sector, identified the existence of a specific model characteristics of the market in Ukraine.

Keywords: *market, monopoly, oligopoly, monopolistic competition, the market model*

В статті розглядаються теоретичні основи формування ринку, визначені проблемні питання становлення, розвитку і регулювання ринків в Україні. Проаналізовано формування ринків в Україні в відповідності з конкретною моделлю ринку і отраслю функціонування підприємства, визначені особливості існування конкретної моделі ринку в Україні.

Ключевые слова: *рынок, монополия, олигополия, монополистическая конкуренция, модель рынку*